

บทที่ 4

ไม้กับระบบวัฒนธรรม

4.1 สถานการณ์ไม้

“ไม้” มีถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมเกือบทุกส่วนของโลก ทั้งในเขตร้อน เขตอบอุ่นและเขตหนาว ยกเว้นทวีปยุโรป การกระจายพันธุ์มีมากที่สุดแถบร้อนทางตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชีย คือ ประมาณ 45 สกุล (genera) 750 ชนิด (species) ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการกระจายพันธุ์ไม้แห่งหนึ่งของโลก มีไม้จำนวน 15 สกุล 85 ชนิด ปัจจัยแวดล้อม อาทิ อุณหภูมิ ความชื้นในดิน และในบรรยากาศ ปริมาณน้ำฝน แสงสว่าง ช่วงเวลาของฤดูกาล รวมถึงลักษณะและคุณสมบัติของดิน ที่พอเหมาะแก่การกระจายพันธุ์และการเจริญเติบโตของไม้ จึงสามารถพบไม้ชนิดต่างๆ อยู่ทั่วไปในทุกภาคของประเทศ โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคตะวันตก ในป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ ป่าดิบชื้น และป่าดิบเขา (รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์ และคณะ, 2544)

ทรัพยากรไม้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนไทยในชนบทมาเป็นเวลานาน ปัจจุบัน “ไม้” เป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจของประเทศ ประเทศไทยมีมูลค่าการค้าของผลิตภัณฑ์ไม้ในรูปแบบหน่อไม้สด และแปรรูปภายในประเทศประมาณปีละ 1,400 ล้านบาท และส่งออกไปยังต่างประเทศประมาณปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 ล้านบาท (รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์ และคณะ, 2544) ขณะเดียวกันมีการเพิ่มมูลค่าของไม้โดยใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น ไม้อัดแผ่น ปาร์เก้ เฟอร์นิเจอร์ และเยื่อกระดาษ เป็นต้น เพื่อทดแทนการใช้ไม้ ลดการนำเข้าไม้ และส่งเป็นสินค้าออก ฉะนั้นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและตัดฟันนำเอาไม้ไปจากป่าธรรมชาติออกมาใช้ประโยชน์จนเกินกำลังผลิตทุกปี นอกจากมีผลทำให้ทรัพยากรไม้ของประเทศลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในชุมชนชนบทที่อาศัยทรัพยากรไม้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอีกด้วย

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรไม้ในป่าธรรมชาติของประเทศไทยกำลังตกอยู่ในสภาพวิกฤติเช่นเดียวกับป่าไม้ของประเทศโดยรวมมีดังต่อไปนี้ คือ

1. การใช้ไม้โดยขาดระบบการจัดการและบำรุงรักษาอย่างยั่งยืน สาเหตุข้อนี้อาจพิจารณาได้จากข้อเขียนของอดีตอธิบดีกรมป่าไม้ท่านหนึ่งคือ นายถนอม เปรมรัศมิ ที่ได้สะท้อนให้เห็นสถานการณ์ของการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าไม้ที่ไร้ทิศทางและไร้ระบบใน

ทศวรรษที่ 2520 โดยมีการตัดฟันและใช้ประโยชน์จากป่าไผ่อย่างเสรี ส่งผลให้ทรัพยากรไม้ไผ่ตกอยู่ในสภาพวิกฤติในทศวรรษ 2540 ท่านได้ชี้ให้เห็นปัญหาการสูญเสียพื้นที่ป่าไผ่ธรรมชาติและ การขาดแคลนไม้ไผ่ โดยนำเสนอว่า “แต่ก่อนไม้ไผ่เป็นของป่าหวงห้าม เมื่อผู้ใดนำผ่านด่านป่าไม้ ต้องชำระค่าผ่านด่านลำละ 5 สตางค์ ต่อมาได้ถูกยกเลิก” สภาพป่าไผ่ในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งนับว่า เป็นป่าไผ่ที่หนาแน่นที่สุดแห่งหนึ่งได้ทรุดโทรมลงอย่างหนักและรวดเร็ว เพราะไม่เพียงแต่ไม้ไผ่ จะถูกตัดเพื่อป้อน โรงงานเท่านั้น ยังถูกตัดเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นๆ จิปาถะ (สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา, 2544: 27)

เสาวลักษณ์ ชมภูษ และสมพร อิศวิลานนท์ (2538 อ้างในสุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา, 2544: 27) วิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจและการจัดการป่าไผ่ซับลังกา จังหวัด ลพบุรี และนำเสนอว่าการใช้ประโยชน์ของลำไผ่มีต่ำกว่าศักยภาพ ในขณะที่การใช้ประโยชน์ หน่อไม้มีสูงกว่าศักยภาพ จากสถานภาพของการจัดการทั้งของรัฐและชุมชนที่เป็นอยู่ชี้ให้เห็นว่า การจัดการป่าไผ่ตามธรรมชาติในประเทศไทยส่วนใหญ่ไม่ได้คำนึงถึงความยั่งยืน หรือการอนุรักษ์ ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่มักคำนึงถึงผลได้เฉพาะหน้า และความอยู่รอดของปากท้องของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมากกว่าอย่างอื่น

2. การใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบในโรงงานอุตสาหกรรมเกินกำลังผลิตของป่าธรรมชาติ

อุตสาหกรรมโรงงานเยื่อกระดาษมีส่วนอย่างมากที่สุดต่อการลดลงของทรัพยากรไม้ไผ่ใน ธรรมชาติ แม้ว่าจะยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่ามีโรงงานกระดาษในประเทศไทยกี่แห่ง แต่ละแห่งใช้ไม้ ไผ่จำนวนเท่าใดหรือมีกำลังผลิตเท่าใด แต่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่าอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษใช้ไม้ไผ่และ ไม้โตเร็วชนิดอื่นเป็นวัตถุดิบนั้น มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับการตัดฟันไม้ไผ่ในปริมาณมหาศาล และเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองค่อนข้างมาก ยกตัวอย่างเช่น “กระดาษ 1 ตัน ต้องใช้ ต้นไม้ไผ่จำนวน 17 ตัน ใช้กระแสไฟฟ้าในการผลิต 4,100 กิโลวัตต์ต่อชั่วโมง และใช้น้ำ 31,500 ลิตร รวมทั้งต้องปล่อยคลอรีนเป็นของเสียสู่สภาพแวดล้อมอีกกว่า 7 กิโลกรัม แต่ละวันคนไทยใช้ กระดาษเฉลี่ย คนละ 20 - 22 กิโลกรัม และมีอัตราเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยทั้งประเทศมีความต้องการ กระดาษทุกชนิด 1.6 ล้านตันต่อปี ซึ่งมีความต้องการใช้กระดาษมากเท่าไรก็ยิ่งต้องตัดต้นไม้ หรือถากถางพื้นที่ป่าเพื่อปลูกไม้โตเร็วชนิดเขชนำเยื่อไม้มาทำกระดาษมากขึ้น” (นภาพร ดำเนินสกุล ชัย, 2540 อ้างในสุริยา สมุทรคุปต์, 2544: 28)

ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ ข้อมูลปี 2535 ของวัฏจักร อุตสาหกรรม รายงานว่าประเทศไทยมีโรงงานผลิตเยื่อกระดาษขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบ หลายโรงงาน ปริมาณการรับซื้อไม้ไผ่ของบริษัทแห่งหนึ่งเพื่อป้อนโรงงานเยื่อกระดาษในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงปี 2539 - 2543 มีมากถึง 267,000 ตัน แม้ว่าในช่วงปี 2539 เป็นช่วงที่

ไม้แดงออกดอกและตายพร้อมกันทั่วประเทศ แต่ไม้ก็นับเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงพานิชย์ที่เกษตรกรทั้งหลายนำลงทุนเป็นอย่างมาก (อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, 2544: 28 - 29)

ปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลดลงของทรัพยากรไม้ไม้ตามธรรมชาติในประเทศไทย คือ การเพิ่มจำนวนประชากร ความต้องการที่ทำกิน ความต้องการไม้ไม้ในอุตสาหกรรมกระดาษและอุตสาหกรรมอื่นๆ รวมทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ไม้ดอกหรือไฟป่า ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีส่วนต่อการลดลงของไม้ไม้ ก่อให้เกิดสภาพวิกฤติกับทรัพยากรป่าไม้ตามธรรมชาติของประเทศที่กำลังร่อยหรอลงไปทุกที ในขณะที่ปริมาณความต้องการไม้ไม้โดยรวมเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่การปลูกป่าไม้เพื่อการค้าและอุตสาหกรรมกระทำกันอยู่ในแคว้นและพื้นที่จำกัด ตัวเลขการส่งออกไม้ไม้รวก ของประเทศไทยในปี 2539 - 2542 ซึ่งมีค่าเท่ากับศูนย์ ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้เคยมีการส่งออกประมาณ 40 ล้านลำ ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อยืนยันสภาพร่อยหรอของทรัพยากรไม้ไม้ตามธรรมชาติ จึงเป็นที่น่าศึกษาว่าสภาพการณ์ดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อเสาหลักทางภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทยในด้าน “ภูมิปัญญาไม้ไม้” หรือไม้และอย่างไร (สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, 2544: 24 - 31)

นอกจากนี้ยังมีรายงานจากสำนักข่าวบางแห่งที่ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของไม้ที่มนุษย์นำมาใช้กันอย่างไม่บันยะบันยัง จนกระทั่งโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (The United Nation Development Programme หรือ UNDP) และองค์การอาหารและเกษตร (Food and Agricultural Organization หรือ FAO) หวั่นเกรงว่าไม้จะสูญพันธุ์ในอนาคตอันใกล้นี้ จึงได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือในการอนุรักษ์ไม้ที่ยังเหลืออยู่ ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการปลูกขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ทันใช้และเพิ่มปริมาณเนื้อที่ป่าไม้ และได้มีการจัดตั้งโครงการวิจัยและพัฒนาไม้ไม้ขึ้น โดยเริ่มที่ประเทศฟิลิปปินส์เป็นแห่งแรก

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องปลูกไม้อย่างจริงจัง เพราะไม่สามารถพึ่งไม้ธรรมชาติได้อีกแล้ว มิฉะนั้น นอกจากจะไม่มีไม้ไม้ใช้อย่างเพียงพอแล้ว มันอาจจะสูญพันธุ์ไปเลยก็ได้ (สกลศักดิ์ รัมยะรังสี, 2539: 1)

ขณะนี้รัฐบาลไทยได้จัดทำโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร หลังการพักชำระหนี้ ตามนโยบายการพักชำระหนี้เกษตรกรรายย่อย และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามนโยบายกองทุนหมู่บ้าน ฉะนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล และส่งเสริมให้การฟื้นฟูทรัพยากรไม้ไม้อย่างกว้างขวาง จึงมีการแนะนำเกษตรกรให้ลงทุนในการปลูกไม้ เพราะ “ไม้ไม้” เป็นพืชโตเร็วที่ให้ผลตอบแทนในระยะเวลา 3 - 5 ปี อย่างคุ้มค่าและต่อเนื่อง (รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์ และคณะ, 2544: คำนำ)

4.2 ลักษณะทั่วไป ชนิดและถิ่นที่อยู่ของไผ่

“ไผ่ไผ่” เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว ที่มีวิวัฒนาการมาจากพืชตระกูลหญ้า ซึ่งจัดเป็นหญ้าที่มีอายุยืนยาวที่สุด บางชนิดมีอายุยืนยาวเป็นร้อยปี ไผ่ไผ่เป็นพันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตได้ในดินเกือบทุกชนิด ในสภาพอากาศที่มีความชื้นและอบอุ่น เป็นพืชที่โตเร็วที่สามารถปรับตัวได้ดีต่อสภาวะแวดล้อมต่างๆ และมีความสามารถในการแพร่กระจายพันธุ์สูงกว่าพืชชนิดอื่นจึงมีความสามารถเป็นพืช “เบิกนำ” ที่สามารถบุกกรุกและครอบครองพื้นที่ว่างเปล่าได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่ว่างที่เกิดจากการบุกกรุกแผ้วถาง หรือเกิดไฟไหม้อยู่เป็นประจำ ทำให้เกิด “ป่าไผ่” (Bamboo forest) ขึ้นอย่างถาวรได้ อย่างไรก็ดี ไผ่ไผ่ก็ยังคงมีลักษณะทางชีวลักษณะ (การออกดอกและผลิตเมล็ด) ในรูปแบบเดียวกับหญ้า กล่าวคือ เป็นพืชที่มีชีวลักษณะเป็นแบบ monocarpic เมื่อออกดอกและผลิตเมล็ดแล้วต้นแม่ก็จะตายไป

โดยทั่วไปไผ่มีการเจริญเติบโตโดยอาศัยเหง้าเป็นหลัก ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้จำแนกระบบการเติบโตของไผ่ไว้ 3 พวกด้วยกัน คือ (1) พวกที่ขึ้นเป็นกอ (2) พวกที่ขึ้นเป็นลำเดี่ยว และ (3) พวกที่เป็นทั้งแบบลำเดี่ยวและกอ เรียกว่าแบบผสม ไผ่ทุกชนิดในประเทศไทยมีการเจริญเติบโตแบบเป็นกอ โดยจะพุ่งตัวแทงหน่อโผล่เหนือพื้นดินเจริญเติบโตกลายเป็นลำก่อน และในปีต่อๆ มาตาตอนล่างของเหง้าลำต้นดังกล่าวซึ่งมีขนาดสั้นจะพุ่งตัวแทงหน่อโผล่เหนือพื้นดินกลายเป็นลำที่สองที่สามเป็นเช่นนี้เรื่อยๆ ไป จนกระทั่งหนาแน่นเป็นกอใหญ่ในที่สุด (ถนอม เปรมรัศมี และประสาน บำรุงราษฎร์, ม.ป.ป: 23 - 24) กอไผ่จึงเป็นจุดเด่นบริเวณรอยต่อของป่า ซึ่งเป็นบริเวณที่เชื่อมต่อกันระหว่างป่าสองประเภท คือ ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง โดยจะมี “ไผ่” เป็นตัวแสดงการสิ้นสุดของป่าเบญจพรรณคล้ายกับขีดเส้นแบ่งเขตป่าไผ่เลยทีเดียว ป่าเบญจพรรณ มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญ และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจสูง ได้แก่ ประดู่ มะค่า ชิงชัน แดง และตะแบก และยังเป็นแหล่งที่มีไผ่ไผ่มากที่สุดด้วย (เขาวนิศ เต็งไตรรัตน์, 2545: 42)

4.2.1 ชนิดและถิ่นที่อยู่

ไผ่ไผ่ส่วนใหญ่มักพบขึ้นอยู่ในป่าผสมผลัดใบ มีอยู่ประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ทั้งหมดทั่วประเทศที่พบโดยทั่วไปพอจะยกตัวอย่างได้ดังนี้คือ ไผ่ป่า ไผ่หนาม ไผ่ล้ามะลอก ไผ่บง ไผ่หล ไผ่वल และไผ่ไร่ ขึ้นอยู่แทบทุกภาค ส่วนที่พบทางภาคเหนือคือ ไผ่บงน้ำ ไผ่หอบ ไผ่สี่ยะ และไผ่वलใหญ่ แต่ไผ่ข้างคำพบในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนไผ่รวกพบมากในภาคเหนือและภาคกลาง ในขณะที่ไผ่เลี้ยงและไผ่ตมมีปลูกในภาคกลาง และส่วนใหญ่ไผ่สีสุกมีการปลูกกันมากในภาคกลางและภาคใต้ ส่วนไผ่ผากพบมากในภาคใต้ (ถนอม เปรมรัศมี และประสาน บำรุงราษฎร์, ม.ป.ป: 24 - 25)

4.2.2 การปลูกไม้ไผ่

การปลูกไม้ไผ่ก็มีวิธีการเช่นเดียวกับการปลูกพันธุ์ไม้อื่นทุกประการ ไผ่จะขึ้นได้ดีในดินร่วนปนทรายมีการระบายน้ำดี ดินเป็นกรด ซึ่งจะต้องคำนึงถึงหลักใหญ่ๆ ดังนี้

1. พื้นที่เหมาะสม คัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่

1.1 อุณหภูมิดินฟ้าอากาศ พื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีต่ำกว่า 1,000 มิลลิเมตร ก็ไม่ควรจะเลือกพันธุ์ที่ต้องการความชุ่มชื้นมาก เช่น ไผ่ผาก ไผ่ป่า มาปลูก ควรจะทำการปลูกไผ่รวก (หรือพันธุ์อื่นที่ทนความแห้งแล้งได้ดีกว่า) แทนเป็นต้น

1.2 ดินด้านลาดและทิศทาง ซึ่งอาจจะต้องแยกคำนึงถึงดินถ้าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีการระบายน้ำดีก็ควรจะคัดเลือกพันธุ์ไผ่ที่มีลำขนาดใหญ่ เช่น ไผ่รวก ไผ่สีสุก หรือไผ่บง ไผ่ป่า มาปลูก ไม่ควรจะนำพันธุ์ที่สามารถทนความแห้งแล้งมาปลูกเพราะจะทำให้ผลที่ได้ไม่คุ้มค่า

2. วิธีการขยายพันธุ์หรือวิธีปลูก สำหรับพวกที่ขึ้นเป็นกอ นั้นสามารถทำการขยายพันธุ์ได้ทั้งแบบอาศัยเพศและไม่อาศัยเพศได้ 3 วิธีด้วยกัน คือ

2.1 ใช้เมล็ดในการขยายพันธุ์ ปกติไผ่จะเริ่มออกดอกราวๆ เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ และเมล็ดเริ่มแก่และร่วงหล่นลงสู่พื้นดินในเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ของทุกๆ ปี เพราะส่วนใหญ่ไม้ไผ่แทบทุกชนิดในประเทศไทยมีการออกดอกแบบประปรายไม่เป็นกลุ่มทั่วพื้นที่แต่มันจะกินเวลานานนับหลายสิบปีทีเดียว ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่สามารถเก็บหาเมล็ดไผ่ได้แทบทุกๆ ปี แต่ก็เป็นที่น่ายินดีที่มีการออกดอกของไผ่แบบประปรายไม่พร้อมกันมีฉะนั้นแล้ว อาจจะทำให้พันธุ์ไผ่เหล่านั้นสูญพันธุ์เร็วขึ้น ยิ่งถ้ามิได้มีการเอาใจใส่บำรุงรักษาอย่างถูกหลักวิธี เพราะหลังจากที่ไม้ไผ่ออกดอกแล้วก็ตายทั้งกอในปีเดียวกัน หรืออย่างช้าก็อาจจะอยู่ราวๆ 1 - 2 ปี ภายหลังการออกดอกเท่านั้น

2.2 การเก็บรักษาเมล็ดไผ่ ปกติแล้วไม่นิยมเก็บเมล็ดไผ่ที่เกาติดอยู่กับกิ่งเพราะส่วนใหญ่เมล็ดเหล่านี้จะยังไม่แก่เต็มที่ หลังจากที่เมล็ดร่วงหล่นลงสู่พื้นดินแล้ว ก็ทำการกวาดเก็บเมล็ดทั้งหมดใส่ภาชนะ เช่น ขวดโหล หรือภาชนะสำหรับเก็บเมล็ดโดยเฉพาะ ถ้ามีตู้ก็ควรเก็บรักษาเมล็ดไผ่ไว้ในตู้เย็นปรับอุณหภูมิให้คงที่สม่ำเสมอ ปกติใช้อุณหภูมิประมาณ 12 เซลเซียส เป็นอย่างต่ำ ทั้งนี้เพื่อป้องกันเมล็ดเสียและฝ่อเร็วอาจจะเก็บเมล็ดไว้ได้ถึง 1 ปีก็ได้ ถ้าหากมีตู้เย็นสำหรับเก็บเมล็ดใช้

2.3 วิธีการเพาะเมล็ดและการย้ายชำ

2.3.1 วิธีเพาะ คือเพาะในกระบะหรือในแปลงโดยอาจหว่านตามแนวยาวของกระบะหรือแปลงเพาะ ประมาณ 7-10 วัน เมล็ดจะเริ่มงอกและจะย้ายกล้าไปชำเมื่ออายุได้ 3 - 4 สัปดาห์ ชำในถุงพลาสติกก่อน ระยะเวลาในการชำประมาณ 6 - 12 เดือน ก็สามารถนำไปปลูกได้

2.3.2 การขยายพันธุ์โดยกิ่งตัด การขยายพันธุ์โดยวิธีนี้มักจะได้ผลเฉพาะพันธุ์ไฟที่มีลำหนา เช่น ไม้ป่า ไม้สีตุก เป็นต้น โดยทำการคัดเลือกพันธุ์ไฟที่มีอายุประมาณ 1 ปี ตัดทอนเป็นท่อนๆ ให้แต่ละท่อนหรือปล้อง มีข้อติดอยู่ 2 ข้อ เจาะรูตรงกึ่งกลางปล้องเพื่อหล่อน้ำ ส่วนกิ่งที่ข้อติดและตัดออกให้เหลือเพียง 2 - 3 นิ้วก็พอ แล้วนำปล้องที่ตอนแล้วไปปักชำโดยวางเรียงตามแนวนานกับพื้นดินใช้ดินกลบที่ข้อทั้งสองของปล้องเหลือไว้เฉพาะที่หล่อน้ำเท่านั้น 2 - 3 วันรดน้ำหนึ่งครั้งใช้เวลาประมาณ 6 เดือน ถึง 12 เดือน ก็สามารถย้ายนำไปปลูกได้ (ถนอม เปรมรัมย์ และประสาน บำรุงราษฎร์, ม.ป.ป: 26 - 32)

4.3 หลักเกณฑ์การจัดการป่าไฟ

ประเทศไทยมีป่าไฟธรรมชาติอยู่มากมาย แต่ถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการดำเนินการส่งเสริมหรือจัดการแต่อย่างใด ทำให้ผลผลิตที่ได้จากป่าธรรมชาติลดต่ำลงไปทุกที ซึ่งโดยปกติควรจะได้ผลผลิต 3 ตันต่อไร่ แต่ในปัจจุบันนี้เท่าที่สำรวจ ปรากฏว่าไฟรวกในเนื้อที่ 1 ไร่ จะให้ผลผลิตเพียงตันเศษๆ เท่านั้น (อุเอะ อังในฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ กรมป่าไม้, ม.ป.ป: 39)

ลักษณะทั่วไป เกี่ยวกับการจัดการป่าไฟที่ถูกหลักและเหมาะสมนั้น จะต้องคำนึงถึงหลักใหญ่ๆ คือ

1. ปริมาณหรือปริมาตรของลำไฟทั้งหมดที่มีอยู่ในป่า ซึ่งจะทราบได้จากการสำรวจนับจำนวนลำ หรือวัดปริมาตรของลำทั้งหมดมีอยู่เท่าใดเป็นพื้นฐานก่อน เพื่อสะดวกในการวางแผนจัดการต่อไป
2. ผลผลิตรายปีที่ได้จากการสำรวจอาจจะนับเป็นจำนวนลำทั้งหมดที่แตกใหม่หรือคิดเป็นปริมาตรก็ได้ว่ามีมากน้อยเพียงใด เป็นกึ่งเปอร์เซ็นต์ของปริมาณ หรือปริมาตรของป่านั้นทั้งหมด
3. อายุของลำที่จะทำการตัด ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงการใช้ประโยชน์อย่างเอนกประสงค์เป็นหลักด้วย ปกติไฟที่ขึ้นเป็นกอที่อายุที่เหมาะสมที่สุดที่จะตัดได้ควรจะเป็นลำที่มีอายุตั้งแต่ 3 ปี ขึ้นไป เพราะลำพวกนี้แก่เกินไปที่จะให้หน่อใหม่ต่อไปได้อีกแล้ว ส่วนลำอายุ 1 และ 2 ปี ยังทำหน้าที่เลี้ยงลำใหม่ จึงไม่ควรตัดออกอย่างยิ่ง
4. พื้นที่ที่จะเข้าจัดการนั้นควรจะเป็นพื้นที่ที่ไม่กว้างขวางเกินไป และสามารถจะเข้าจัดการได้อย่างทั่วถึง ควรใช้รอบหมุนเวียนอย่างมาไม่เกิน 2 - 3 ปี ทั้งนี้เพื่อป้องกันผลเสียหาย เช่น ลำไฟแห้งตายถูกโรคแมลงทำลาย ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับป่าไม้ไฟในแต่ละปี
5. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ถ้าเราสามารถวางหลักการดำเนินการอย่างถูกต้องแล้ว การปลูกป่าใหม่ก็แทบจะไม่จำเป็นนัก เพราะหลังจากที่ตัดลำเก่าออกแล้ว ลำใหม่ก็จะเจริญขึ้น

มาแทนที่ทำให้หุ่นค่าใช้จ่ายได้มาก แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ยังมีได้มีการเข้าจัดการกับป่าไฟ จึงทำให้ป่าไฟธรรมชาติส่วนใหญ่ทรุดโทรม เนื่องจากการตัดฟันโดยไม่ถูกหลักวิธี และถ้าปล่อยให้สถานการณ์เป็นอย่างนี้เรื่อยๆ ไปแล้ว ก็จะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากและเสียค่าใช้จ่ายอย่างสูง จนถึงกับต้องใช้งบช่วยต่อไปในอนาคตก็อาจเป็นไปได้ (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่, กรมป่าไม้, ม.ป.ป.: 35 - 36)

หลักเกณฑ์ในการตัดไม้ไฟ

ในการตัดทุกครั้ง จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. จำนวนลำที่ควรจะเหลือไว้ในกอแต่พอเหมาะ ไม่ควรเลือกตัดแต่เฉพาะลำที่มีลักษณะดีเท่านั้น และไม่ควรถัดลำจนกระทั่งเปิดโล่งทั้งกอ เพราะจะทำให้ลำใหม่คงงอได้ง่าย เพราะไม่มีลำพี่เลี้ยงคอยประสานลำจนเอาไว้
 2. ลำคอง ไม่สมบูรณ์ ซึ่งเหลือตกค้างมาจากรอบตัดฟันก่อน ควรจะได้ตัดฟันออกเสียในคราวเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ลำใหม่ได้เจริญอย่างเต็มที่ เว้นเอาไว้เฉพาะลำอ่อนที่สมบูรณ์เท่านั้น
 3. การเลือกตัดควรจะได้กระทำให้ทั่วทั้งกอ ไม่ควรที่จะตัดเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะอาจจะทำให้ผลผลิตที่ได้ในรอบตัดฟันต่อไปลดลง
 4. ถ้าเป็นไปได้ควรตัดลำให้ชิดดินที่สุด อย่างต่ำควรจะเหลือตอสูงจากพื้นดินไม่เกิน 30 - 50 ซม. ทั้งนี้เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการขาดแคลนไม้ไฟในอนาคต เพราะเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้โดยเฉพาะพวกไฟที่มีลำขนาดใหญ่ เช่น ไม้สีสุก ไม้ป่า ฯลฯ นั้น ราษฎรมักจะตัดเหลือตอสูงมากถึง 3 - 4 เมตรก็มี ส่วนไฟรวกก็ยังคงตัดเหลือตอสูงถึง 1 เมตรเศษ ทำให้เสียเนื้อไม้โดยใช้เหตุ
 5. หากไม่จำเป็น เพื่อการศึกษาหรือด้วยประการอื่นใดแล้วไม่ควรตัดแบบถอนรากถอนโคน เพราะเราใช้ประโยชน์จากลำเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น จึงไม่ควรขุดเหง้าและตอออกหมด
 6. ถ้าเป็นระยะที่ไม้ไฟกำลังออกดอกและเมล็ดก็ไม่ควรตัดในระยะนั้นเป็นอย่างยิ่ง เพื่อผลในการขยายพันธุ์ต่อไป และหลังจากเมล็ดร่วงหล่นหมดแล้วจึงค่อยตัด
- รอบหมุนเวียนในการตัดฟัน ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าไฟอ่อนที่มีอายุ 1 - 2 ปี สำคัญที่สุด ไม่ควรตัดออก เพื่อผลในด้านการปรับปรุง และสะสมอาหารสำหรับนำไปเลี้ยงหน่อไม้ และยังช่วยประคับประคองลำที่แตกใหม่ไม่ให้โอนเอน หรือคองงอได้ ด้วยเหตุนี้เองโดยทั่วๆ ไปแล้วจึงนิยมใช้รอบตัดฟัน 3 ปีทั้งสิ้น เพราะการใช้รอบตัดฟันยาวกว่านี้จะทำให้เกิดความยุ่งยากคือจะมีไม้ตายแห้งอยู่ในกอเป็นจำนวนมาก โดยปกติแล้วลำไม้ไฟจะแก่เต็มที่ เมื่ออายุประมาณ 3 ปี เพราะจะ

เริ่มตกกระแห่งตายเมื่ออายุประมาณ 6 - 10 ปี (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่, กรมป่าไม้, ม.ป.ป.: 35 - 36)

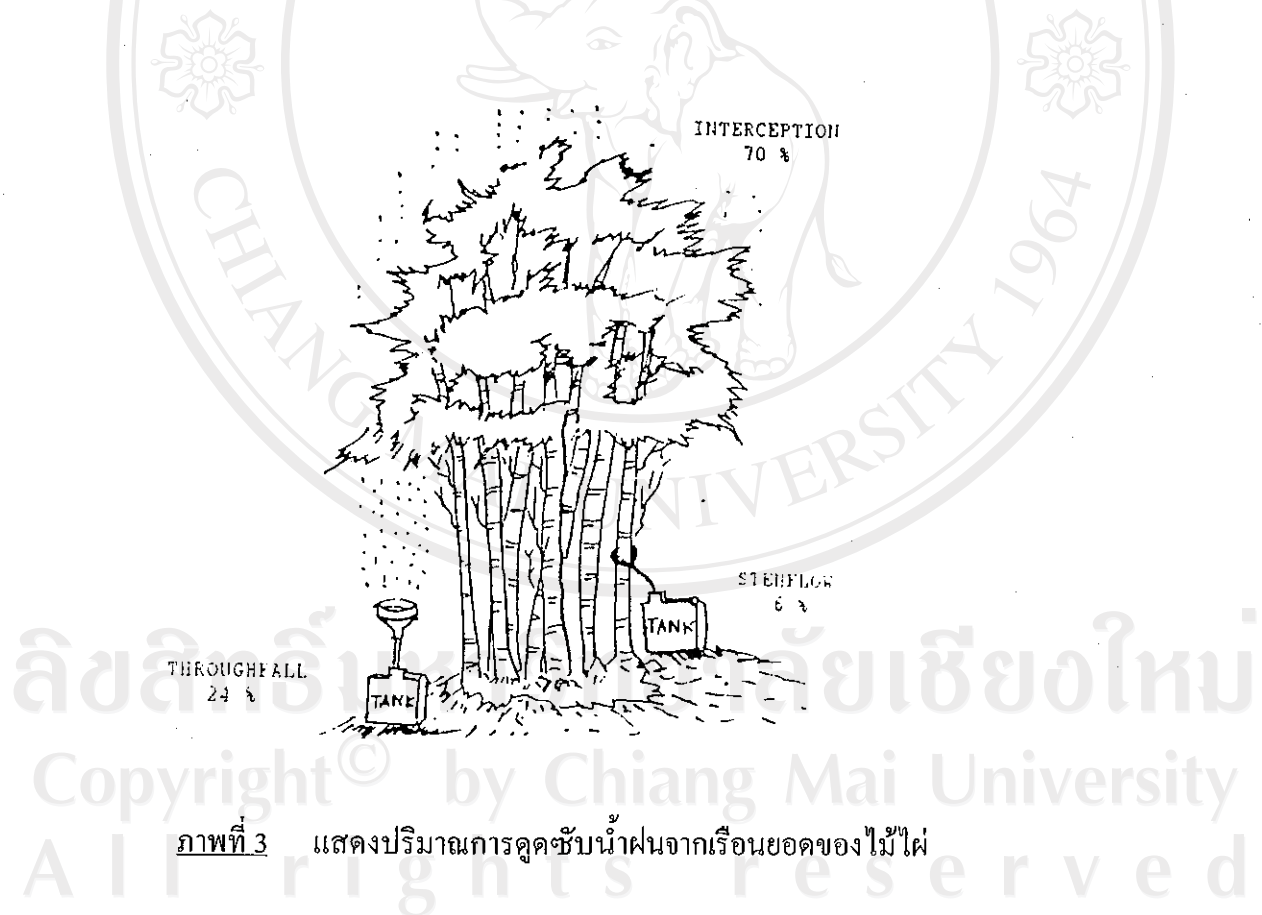
4.4 ประโยชน์ของไม้ไผ่

“ไผ่” เป็นพืชที่ให้ประโยชน์กับมนุษย์ทั้งในด้านอุปโภคและบริโภค และยังใช้สร้างที่พักอาศัย ทำเครื่องใช้ ทำยารักษาโรค ส่วนหน่อใช้ประกอบอาหารและใช้ประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม จนเรียกได้ว่า เป็นไม้เอนกประสงค์ ประโยชน์อีกด้านหนึ่ง คือ ช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เนื่องจาก ต้นไผ่มีลักษณะสูง และมีใบค่อนข้างหนาแน่น ส่วนใหญ่มีการเติบโตในลักษณะที่เป็นกอใหญ่ๆ สามารถใช้ปลูกเป็นต้นไม้ให้ร่มเงาในบริเวณบ้านเรือนที่อยู่อาศัยได้ดี แต่ไม่ควรปลูกต้นไม้ชนิดอื่นใกล้กับต้นไผ่มากนัก เพราะต้นไผ่มีระบบรากเป็นฝอย และกระจายกว้างขวางและหนาแน่น อาจแย่งอาหารต้นไม้ชนิดอื่นได้

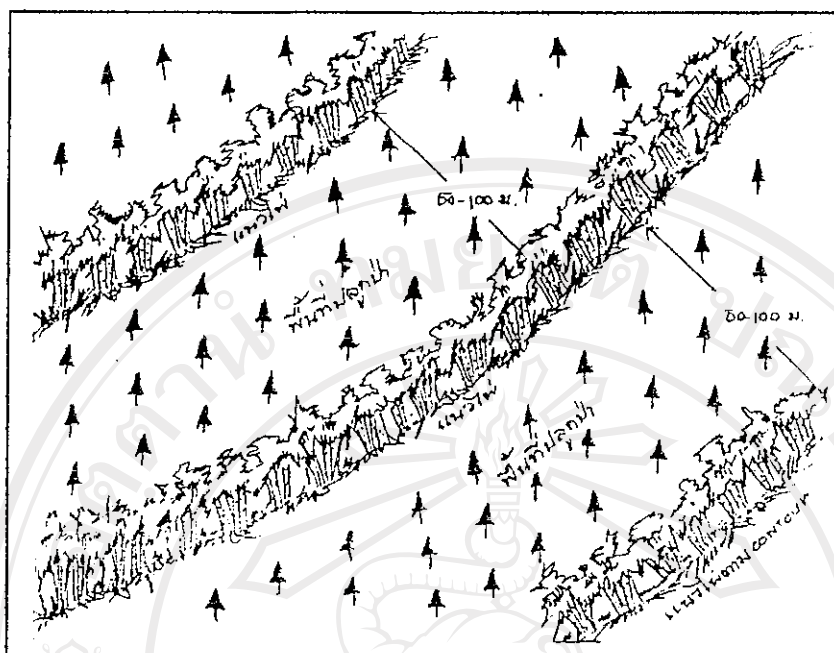
นอกจากนี้ ไผ่ยังมีคุณสมบัติในการช่วยลดซับน้ำ เพราะรากของต้นไผ่ที่ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวาง เมื่อฝนตกลงมาก็ดูดซับน้ำไว้มาก ทำให้บริเวณใกล้เคียงมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ เป็นการช่วยสงวนและรักษาพื้นป่าให้อยู่ในสภาพสมดุลตามธรรมชาติอีกทางหนึ่ง นับว่าไผ่เป็นพืชที่มีคุณประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยตรงก็คือ สามารถป้องกันการกัดเซาะและการชะล้างพังทลายของหน้าดินตามบริเวณชายฝั่ง แม่น้ำลำคลอง สามารถบรรเทาอุทกภัยและवादภัยอันเกิดจากกระแสน้ำและกระแสนลม เนื่องจากสามารถช่วยชะลออัตราความเร็วของน้ำ/ลมลดการระเหยของน้ำผิวดิน ซึ่งนอกจากจะเป็นการรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารแล้วยังเป็นการป้องกันมิให้เกิดवादภัย และภาวะน้ำท่วมได้ ชาวชนบทจึงนิยมปลูกไผ่ไว้ตามบริเวณหัวไร่ปลายนาและในหมู่บ้าน (สามแยกเกษตร 10, 2535: 122; สุทัศน์ เดชวิสิทธิ์, 2537: คำนำ)

การศึกษาเรื่องน้ำพืชของไม้ไผ่ ประเดิมชัย แสงคุ้มชัย และสมาน รวยสูงเนิน (2531: 1 - 8) พบว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของน้ำฝนถูกดูดซึมไว้โดยเรือนยอดของไม้ไผ่ 24 เปอร์เซ็นต์ น้ำที่เหลือผ่านเรือนยอด และอีก 6 เปอร์เซ็นต์ เป็นปริมาณน้ำที่เหลือตามลำดัด (ดูภาพที่ 3) และน้ำส่วนนี้จะระเหยกลับไปสู่บรรยากาศ ในแง่ของการจัดการต้นน้ำลำธารนั้น การพิจารณาน้ำพืชมาปลูกเพื่อปรับปรุงพื้นที่ต้นน้ำลำธารควรเลือกพืชชนิดที่ใช้น้ำน้อย และอีกประการหนึ่ง ปริมาณน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่ จะได้น้ำจากน้ำฝน ดังนั้น เมื่อฝนตกลงมาแล้วพื้นดินดูดซับน้ำไว้ได้มากเท่าไรก็จะส่งผลให้มีน้ำเก็บกักไว้ในดินเพื่อปลดปล่อยลงสู่ลำธารได้มากขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาในส่วนของน้ำฝนที่ถูกดูดซับไว้โดยเรือนยอดของไม้ไผ่แล้ว มีมากถึง 70 เปอร์เซ็นต์ของน้ำฝน จึงน่าจะเหมาะที่จะนำมาปลูกในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

ดังนั้น ข้อควรพิจารณาในเรื่องนี้ก็คือ ในเมื่อไม้ไผ่มีทั้งส่วนดีและส่วนเสียในตัวของมันเอง เราจะพิจารณานำมาใช้ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างไร จึงจะถูกต้องและเหมาะสม จึงมีการศึกษาทดลองนำไม้มาปลูกเป็นแถวแนวยาว ตามแนวเส้นขอบเขา (Contour) โดยแบ่งเป็นช่วงๆ ในระยะที่ห่างกันประมาณ 50 - 100 เมตร ก็น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสม เพราะจะช่วยลดพื้นที่เรือนยอดที่ปกคลุมดินให้น้อยลง ในขณะที่ความสามารถในการสกัดกั้นดินและน้ำไหลบ่าหน้าดินจะยังคงอยู่ในระดับที่ไม่ต่ำมากนัก สถานีวิจัยเพื่อการรักษาดินน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี กำลังทำการศึกษาวิจัยถึงผลดี ผลเสียในการปลูกป่าควบกับการปลูกไม้เป็นแถวตามแนว Contour ในระยะห่างระหว่างแถวต่างๆ กันว่าจะมีผลกระทบต่อสภาพหลายของดินและน้ำไหลบ่าหน้าดินต่างกันอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำในเขตพื้นที่ต้นน้ำลำธารต่อไปในอนาคต (ดูภาพที่ 4)

ภาพที่ 3 แสดงปริมาณการดูดซับน้ำฝนจากเรือนยอดของไม้ไผ่

ภาพที่ 4 แสดงการปลูกไม้ไผ่ร่วมกับการปลูกป่าปรับปรุงพื้นที่ต้นน้ำลำธารตามแนวเส้นขอบเขา (Contour) (ประเคิมชัย แสงคู่วังษ์ และสมาน รวยสูงเนิน, 2531: 8)

ไผ่เป็นวัตถุดิบธรรมชาติที่นำมาใช้กันอย่างกว้างขวาง สามารถแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้

1. **ไม้ไผ่นำมาทำเป็นที่อยู่อาศัย** ด้วยโครงสร้างของไม้ไผ่ในด้านการออกแบบทางวิศวกรรมโครงสร้าง นับเป็นโครงสร้างที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะลำต้นกลวง (ประหยัด) ใช้วัสดุเนื้อ ฝิวนอกแข็งและเหนียวคล้ายการเสริมเหล็ก ในคอนกรีต มีข้อปล้องเป็นระยะๆ (มันคง) เพราะมี รัศมีข้อ (Brace) ลำต้นสวยงามแบบสถาปัตยกรรมที่ดี นอกจากนี้ ไผ่ยังใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องแปรรูป และเป็นไม้ที่มีความคงทนพอสมควร จึงนำมาทำเป็นเรือนที่พักอาศัย เรียกว่า “เรือนเครื่องผูก” ซึ่งสร้างด้วยไม้ไผ่เกือบทั้งหมด เรือนเครื่องผูกที่กล่าวถึงนี้ ภาคกลาง เรียกว่า “กระท้อบ” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียก “เตียงนา” ภาคเหนือ เรียก “กึ่งนา” หรือ “ห้างนา” ภาคใต้ เรียก “ขนำ” ซึ่งปลูกสร้างตามนาและในสวนยาง

2. **ไม้ไผ่ใช้ในการประกอบอาชีพ** ในการทำมาหากินของสังคมและวัฒนธรรม มักใช้เครื่องมือที่ทำจากไม้ไผ่เพราะหาง่าย ทำขึ้นเองได้ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ ไถนา เช่น คราด คานหลาว คานกระบุง กระพ้อม (ครุหรือแอ้วของภาคเหนือ ใช้สำหรับตีข้าว นวดข้าว) ฟาดข้าว ให้เมล็ดข้าวหลุดออกจากรวง นับเป็นเครื่องจักสานที่ใหญ่ที่สุด เลื่อย วิ โพง กระดัง หรือแม้แต่ สีมื้อ สำหรับตีข้าวสมัยโบราณก็ทำด้วยไผ่ซึ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาคนไทยสมัยก่อน

นอกจากนั้น ยังมีเครื่องจักสานสำหรับ ดัก และขังสัตว์อีกหลายชนิด เช่น ลอบ ไซ่ ลุ่ม ลุ่ม อีจู้ ผีอก ตะแกรง เป็นต้น ส่วนประกอบของก๊อทผ้าหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในงานทอผ้าก็ ทำด้วยไม้ไผ่ เช่น กงด้าย ฟันเฟือง ไม้สอดด้าย แกนหลอดด้าย ไม้เก็บจิด ไม้ตีฝ้าย ฯลฯ แม้ในระบบ โรงงานอุตสาหกรรม อุปกรณ์บางอย่างจะปรับเปลี่ยนไปเป็นโลหะอื่นแล้วก็ตาม แต่ในงาน หัตถกรรมพื้นบ้านก็ยังนิยมใช้ไม้ไผ่อยู่ งานที่ต้องปีนป่าย เช่น งานก่อสร้าง งานทาสีอาคารบ้าน เรือน ต้องใช้บันไดไม้ไผ่ การเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงหอยในกระชังก็ยังคงใช้ไม้ไผ่ งานไม้ผลที่ต้องใช้ ไม้ไผ่เป็นตัวค้ำยันกิ่งต่างๆ เมื่อผลผลิตตก น้ำตาลสดจากต้นตาลและข้าวหลามจะอร่อยได้รสชาติ หอมหวานก็ใส่กระบอกไม้ไผ่ รวมทั้งแข่งปลาหู จากไม้ไผ่ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิต นับ เป็นความชาญฉลาดจากภูมิปัญญาชาวบ้านของคนสมัยก่อนที่นำสิ่งที่มีในธรรมชาติใกล้ตัวมาใช้ ประโยชน์ในการดำรงชีพ ประกอบอาชีพได้มากมาย

3. ไม้ไผ่ทำเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือน งานประเภทนี้ เกี่ยวข้องกับวิถี ชีวิตมนุษย์มาช้านาน ถือเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนที่เก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะได้พบหลักฐาน เครื่องจักสานจากไม้สานขัดเป็นลายสองที่ถ้ำในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งนัก โบราณคดีสันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 4,000 ปี หรือในยุคหินใหม่ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ ไผ่ใช้มาแต่โบราณ เช่น ตะเกียบไม้ไผ่ของจีน เป็นเครื่องมือการกินอาหารที่ทำขึ้นอย่างง่าย แต่ใช้ ประโยชน์ได้อย่างดี กล่องข้าวและกระติบใส่ข้าวเหนียว หวด (ซ้าหวด) โดก (ขันโดก) ไม้ตีข้าว (ไม้ ฟาดข้าว) ไม้ยกยอ ขอยอ (ขาจ้ำ) กระตัง ตะกร้า กระเชอ กระซอน กระบวย ผ่าชี เป็นต้น (เกสร สุนทรเสรี, 2542: 51)

4. ไม้ไผ่ใช้เป็นเครื่องเรือนและตกแต่ง ไม้ไผ่ใช้ทำโต๊ะ เก้าอี้ เตียงนอน ชั้นวาง ของ ได้เหมาะกับสภาพแวดล้อม และภูมิอากาศ เช่น แคร่ไม้ไผ่ เก้าอี้นอน เปลไม้ไผ่ ใช้สำหรับนอน นั่งเล่นในฤดูร้อน เครื่องเรือนไม้ไผ่ราคาถูก และมีความเรียบง่าย นอกจากนี้ ไม้ไผ่ยังใช้ทำม่าน มู่ลี่ตกแต่งผนังบ้านได้สวยงามตามลักษณะความงามตามธรรมชาติของไม้

5. ไม้ไผ่ใช้เป็นเครื่องดนตรี เสียงของลำโพงเสียงคี่และเสียงหวีดหวิวของใบไผ่ เมื่อต้องลมประสานกันเป็นดนตรีที่ไพเราะ และจากคุณสมบัติต่างๆ ของไม้ไผ่สามารถนำมาทำเป็น เครื่องดนตรีได้ เช่น ข้างในเป็นโพรง กลวง จึงทำหน้าที่เป็นกลองเสียงอย่างหนึ่งได้ หรือลำโพงที่ เมื่อเคาะตีแล้วเสียงดังกังวาน มนุษย์ได้นำไม้ไผ่มาทำเครื่องดนตรีหลากหลายรูปแบบ และพัฒนาจากไม้ ไผ่ได้หลายระดับ รูปลักษณ์เครื่องดนตรีที่ทำด้วย ไม้ไผ่ทำให้เกิดเสียงและคุณภาพเสียงที่แตกต่างกัน ไป การใช้งานและคุณค่าในทางศิลปะก็แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นด้วย หากจัดเป็นกลุ่มจะได้ ดังนี้

- กลุ่มเครื่องตี ได้แก่ ซอด้วง หรือ ซอด้วง ที่ใช้กระบอกไม้ไผ่ทำเป็นกะโหลกซอ
- กลุ่มเครื่องตี ได้แก่ ระนาด เกราะ โกร่ง กรับ โปง
- กลุ่มเครื่องเป่า ได้แก่ ขลุ่ย ปี่ ปี่ซอ (ปี่จุ่ม) โหวด ปี่ลูกแคน ปี่อ้อ เป็นต้น

เนื่องจากไม้ไผ่เป็นวัสดุเมื่อบรรลุร้อนที่มีอายุการใช้งานได้ไม่นานเท่ากับโลหะเครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ไผ่ จึงถูกแทนที่ด้วยเครื่องดนตรีทำจาก ไม้เนื้อแข็งและโลหะ อย่างเช่นขลุ่ยถูกแทนที่ด้วยฟลูต (Flute) เป็นต้น ปัจจุบัน ไม้ไผ่จึงเป็นเพียงชิ้นส่วนประกอบเครื่องดนตรี เช่น ส่วนของหมอนรองเครื่องสาย ลิ่มแซกโซโฟน ลิ่มคาลิเนต ลิ่มโอโบ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในความรู้สึกของชาวชนบทหรือสังคมบางกลุ่มก็ยังนิยมเสียงดนตรีจากไม้ไผ่ เพราะเป็นเสียงที่แสดงอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ ทั้งเศร้า สนุกสนาน เพลิดเพลิน คิดถึงบ้าน (ชนบท) และยังเป็นเสียงแทนโลกดึกดำบรรพ์ นุ่มนวล พรืดไหว และมีอารมณ์ต่อเนื่อง

6. ไม้ไผ่ใช้เป็นอาวุธ จากคุณสมบัติพิเศษของไม้ไผ่ที่มีเนื้อเป็นเส้นยาวตลอดลำต้น เนื้อเหนียว ไม้หักง่ายและมีแรงดีดคืนตัว ไม้ไผ่จึงถูกนำมาทำเป็นคันกระสุน คันธนู และลูกธนู โดยนำไม้ไผ่แก่เนื้อดีมาเหลา กะขนาดให้พอเหมาะและตัดให้ได้รูปทรงตามความต้องการ ก็จะได้คันธนู ซึ่งใช้ยิงด้วยกระสุนที่ปั้นด้วยดินเหนียวเป็นลูกกลมๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ (คำเมือง = ลูกกั้ง) เป็นอาวุธโบราณอย่างหนึ่งที่ใช้ยิงคนและสัตว์ บาดเจ็บแต่ไม่ถึงตาย

นอกจากนั้น ยังใช้เป็นอาวุธอีกหลายอย่าง ได้แก่ ใช้เป็นลูกดอก และลากล้องเป่า ลูกดอก กระทบอง ตะพด ขวาก (ปาดไม้ไผ่ให้แหลมเป็นปากฉลาม) ใช้ตัดคนหรือสัตว์ที่เข้ามาในเขตหวงห้าม หรือสำหรับจับสัตว์ เพื่อนำมาเป็นอาหาร แม้แต่ในสงครามแบบกองโจรก็ใช้ไม้ไผ่มาทำเป็นขวากดักข้าศึก

7. ไม้ไผ่กับพิธีกรรมและความเชื่อ สำหรับคนไทยเกี่ยวข้องกับไม้ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น คนโบราณมักสร้างบ้านด้วยไม้ไผ่ พอทารกคลอดออกมาจากครรภ์มารดา วินาทีแรก ซึ่งเรียกว่า “ตกฟาก” (ฟาก = ไม้ไผ่หนึ่งลำเอามาสับให้ละเอียดแล้วคลึงออกจะได้ไม้ฟากเท่ากับหนึ่งแผ่น ความสั้นยาวแล้วแต่กำหนด) เพราะทารกตกลงบนพื้นเรือนที่ทำด้วยฟากนั่นเอง โดยจะมีการใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ (สายรก) เด็กที่เกิดใหม่ หรือเมื่อเวลาเด็กเกิดใหม่ หมอตำแยจะยกกระดิ่งขึ้นร่อนเบาๆ แล้ววางกระแทกกระดิ่งลงพอให้เด็กรู้สึกตกใจร้องแหว้อออกมา ทำอย่างนี้ 3 ครั้ง 3 หน เพื่อให้เด็กคุ้นจะได้ไม่ตกใจต่อไป และหมอตำแยก็พูดไปพลางว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครรับไปน้อ” พอเด็กโตประมาณ 10 เดือน ก็จะใช้ไม้ตั้งไข่ ไม้หมุนหรือไม้กระแตเวียน หัดยืนและเดิน โตอีกนิดก็จะมีของเล่นไม้ไผ่ รถไม้ไผ่ ลูกถือไม้ไผ่ ว่า การเล่นไม้โกก้า โตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีเครื่องมือไม้ไผ่ในบ้านมากมาย ทั้งสำหรับใช้สอย ทำมาหากิน และประกอบอาชีพ

นอกจากนั้น คนไทยยังใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบในการทำสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อ มาแต่โบราณอีกหลายอย่าง เช่น ทำกำนักรูป กระบอกพลู (ตะโปก) ดอกไม้ไฟ บั้งไฟ และเมื่อเสียชีวิต

ชีวิตแล้วก็ยังใช้ประกอบพิธีอีกหลายอย่าง เช่น จะเอาไม้ไผ่สานจัดเป็นเฉลว ปักไว้ตรงเขตบ้านเมื่อ
หามศพผ่าน หรือแขวนเฉลวไว้เหนือประตูบ้าน เพราะเชื่อว่าจะป้องกันผีไม่ให้เข้ามาในบ้านได้

8. ไม้ไผ่ใช้เป็นยารักษาโรค มนุษย์รู้จักใช้ไม้ไผ่ตั้งแต่รากจนถึงยอดเป็นยารักษา
โรคต่างๆ มากมาย นับเป็นยาสมุนไพรใกล้ตัวที่มีวิธีใช้ไม่ยุ่งยากนัก แต่ผู้ใช้จะต้องศึกษาถึงผลข้าง
เคียงที่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะแต่ละคนอาจมีความไวต่อสารบางอย่างไม่เท่ากัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้
(เกสร สุนทรเสรี, 2542: 49 - 61)

โรค - อาการ	ส่วนต่างๆ ของไม้ไผ่ที่ใช้เป็นยา
- ไข้	- ใบไผ่และยอดไผ่ต้มน้ำดื่ม
- ไข้มาลาเรียเรื้อรัง	- ใบไผ่ไ้และรากคั้นสาบเสียดมน้ำดื่ม
- ตาฟาง	- ยอดไผ่และใบไผ่ต้มน้ำดื่ม
- ลมพิษ	- ใบไผ่ผสมใบมะขามต้มน้ำอาบ
- ไข้ทับระดู	- รากไผ่รวก ไผ่จืดต้มน้ำดื่ม
- ริดสีดวงทวาร	- ต้นไผ่และรากไผ่ต้มน้ำกับเกลือต้ม
- ตะปูตำเท้า	- หน่อไม้สดทาเกลือวางบนแผล
- ท้องผูก	- รับประทานหน่อไม้
- ประจำเดือนมาไม่ปกติหลังคลอด	- รับประทานแกงหน่อไม้ไผ่คลาน (พบทางภาคใต้)
- ปวดฟัน	- น้ำจากหน่อไม้ไผ่สีสุก
- รอยข้ำ	- หน่อไม้เปรี้ยวตำผสมปูนขาวพอก
- ท้องร่วง	- ผิวไม้ไผ่สดขยำในน้ำปูนใส กรองน้ำดื่ม
- บิด	- ผิวไม้ไผ่สดผสมน้ำปูนใสดื่ม
- ริดสีดวงจมูก	- ผิวไม้ไผ่สดผสมใบหนาดและใบกรวยมนสูบ
- ห้ามเลือด	- ผิวไม้ไผ่สดพอกแผล
- อาเจียนในเด็ก	- ผิวไม้ไผ่แช่น้ำดื่ม
- น้ำเหลืองเสีย	- ตาไม้ไผ่สีสุก ต้มน้ำดื่ม
- ปวดเมื่อย	- ตาไม้ไผ่สีสุกต้มน้ำอาบ - ดื่ม
- แผลหนามตำ	- ตาไม้ไผ่ต้มน้ำกับเกลือแช่แผล
- ยาขับน้ำคาวปลา	- ตาไผ่ต้มน้ำดื่ม
- แผลมีหนองเรื้อรัง	- ถ่านไม้ไผ่สีสุกแช่น้ำมันมะพร้าวทา
- หูด	- กิ่งไผ่สดเผา และใช้น้ำที่ออกมาทา
- ผอมเหลือง	- ราก ตาก ถ้ำต้น กิ่ง และใบไผ่เหลือง ต้มน้ำดื่ม

(ที่มา: เกสร สุนทรเสรี, 2542: 58 - 59)

เมื่อกล่าวถึงคุณประโยชน์ของไฟไปแล้ว ก็มาถึงโทษที่อาจจะได้รับจากไฟกันบ้าง คือ ไฟมีพิษในตัวเองด้วย ดังนั้น ต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องก่อนนำไปใช้ เพื่อจะได้รับส่วนของประโยชน์จากไฟได้เต็มที่ ตัวอย่างพิษของไฟ เช่น

- หน่อไม้ไฟป่า
- ไม้ชยาในดงมีพิษถึงตาย
- ใบไฟ
- ทำให้ร่างกายเย็น
- รากไฟ หน่อไฟสีสุก
- ทำให้อาเจียน
- รากไฟ หน่อไม้
- มีอาการแพ้
- หน่อไม้
- แผลงโรค และบางโรคกำเริบ

(ที่มา: เกสร สุนทรเสรี, 2542: 59)

9. หน่อไม้ นำมาเป็นอาหาร หน่อไม้เป็นอาหารที่มีรสชาดอร่อย เฉพาะตามชนิดของหน่อไม้ ซึ่งนำมาทำอาหารได้มากมายหลายชนิด ทั้งอาหารไทย อาหารจีน ทั้งประเภทอาหารคาว อาหารว่าง และของหวาน แต่ตามหลักโภชนา หน่อไม้เป็นอาหารที่ให้พลังงานต่ำ มีคุณค่าทางอาหารไม่มากนัก มีเส้นใยอาหารเช่นเดียวกับผักชนิดอื่นๆ แต่คุณค่าของหน่อไม้จะเพิ่มขึ้นได้นั้นอยู่ที่ประเภทของอาหารที่ปรุงและส่วนประกอบ เช่น เมื่อนำไปแกงกะทิและใส่เนื้อสัตว์ในปริมาณมากพอ ก็จะได้คุณค่าทางพลังงาน โปรตีน เพราะหน่อไม้มีกรดออกซาลิกสูง ฉะนั้น ในการรับประทานหน่อไม้ ถ้ารับประทานโปรตีนควบคู่กันจะทำให้ร่างกายเกิดภาวะไม่สมดุล เกิดการตกตะกอนของกรดออกซาลิก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดโรคนิ่วในกระเพาะปัสสาวะได้ (เกสร สุนทรเสรี, 2542: 60)

10. ไม้ไฟ นำมาใช้ในงานอุตสาหกรรม ไม้เป็นวัตถุดิบที่หาง่ายและราคาไม่แพง จึงนำมาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว เครื่องเรือน และเครื่องใช้ต่างๆ จนถึงเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมกระดาษเยื่อกระดาษ รวมทั้งไม้ไฟอัดในวงการอุตสาหกรรมต้องใช้ไม้ไฟอีกมากเพื่อให้พบกับความต้องการ

จากประโยชน์ของไม้ไฟที่กล่าวมาทั้งหมด คงช่วยให้เห็นคุณค่าของ “ไฟ” ไม้ที่มี ความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตลอดมา และหันมาช่วยกันอนุรักษ์ไฟ งานไม้ไฟ รวมทั้งช่วยกับปลูกไฟให้คงอยู่ตลอดไป

4.5 ไฟในระบบนิเวศท้องถิ่นกับระบบวัฒนธรรม

ไฟในระบบนิเวศท้องถิ่นมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับระบบวัฒนธรรมในการดำรงวิถีชีวิต ซึ่งมองเห็นได้จากการที่มนุษย์นำไม้ไฟมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อย่างสอดคล้องก่อให้เกิดเป็นระบบวัฒนธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนกลไกที่ช่วยในการปรับตัวของมนุษย์ เพื่อตอบ

สนองความต้องการจำเป็น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ และเน้น ไปตามความต้องการจำเป็น 3 ชั้นคือ

1. ความต้องการจำเป็นเบื้องต้น คือใช้ไฟเป็นอาหารเพื่อการอยู่รอด
2. ความต้องการจำเป็นที่เกิดตามมา หรือแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์เป็นกลไกที่ช่วยในการปรับตัว เพื่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานและความอยู่รอดของชุมชนหรือสังคมมนุษย์
3. ความต้องการจำเป็นร่วม เป็นความต้องการที่นอกเหนือจากการมีชีวิตรอดเท่านั้น แต่เป็นความอยู่รอดอย่างสมบูรณ์พูนสุข เช่น การแสดงออกทางสุนทรียภาพ การแสดงออกโดยทางศิลปดนตรี

สรุปแล้วไฟได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ไฟกับระบบวัฒนธรรมไทลื้อ

ชุมชนไทลื้อ เป็นตัวอย่างของชุมชนหนึ่งที่อยู่ในอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ อาศัยน้ำจากป่า อาศัยเก็บหาของป่า เป็นวิถีชีวิตสังคมชาวนาอย่างเต็มตัว มีอาชีพหลักในการทำนาค้า ข้าวไร่ ปลูกพืชผักสวนครัว และพืชไร่ มีทั้งข้าวโพด และใบยาสูบที่ผลิตขึ้นเพื่อบริโภคและเพื่อขาย เสร็จจากฤดูทำนา ก็เก็บหาของป่าและทำงานจักสานประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้สอยในครัวเรือน โดยเฉพาะงานจักสานที่ทำมาจากไม้ไผ่ ในหมู่บ้านชาวไทลื้อบ้านงอบมีอุตสาหกรรมครัวเรือน ทำงานจักสานกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มสานกระติ๊บข้าว (แอบข้าว) ของกลุ่มนางฝ้าย ทับเกษม บ้านงอบเหนือ หมู่ 5 กลุ่มสานส้มไถ่ของนายชิต อินทะรังษี บ้านงอบเหนือ หมู่ 5 และกลุ่มจักสานซ้าหวดของลุงหล้า เทพจันตา บ้านทุ่งสูง หมู่ 4 และงานจักสานอุปกรณ์จับปลาของพ่อศรีวิชัย เทพจันตา บ้านงอบกลาง หมู่ 9

ในการดำรงชีวิตของชุมชนไทลื้อในระบบนิเวศท้องถิ่น ชาวไทลื้อยังรู้จักการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ให้เหมาะสมกับงาน รู้จักการเลือกใช้และรู้จักการตัดไม้ไผ่ที่มีอายุงานอย่างเหมาะสมต่อความคงทน โดยรู้จักตัดไม้ที่ไม่อ่อนหรือแก่เกินไป ในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือต่างๆ ตลอดจนงานจักสานต่างๆ นับเป็นการใช้ภูมิปัญญากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไผ่จากป่าธรรมชาติ และรู้จักปลูกและขยายพันธุ์ในท้องถิ่นของตนเอง เช่นที่มีการปลูกไม้ไผ่ในป่าชุมชนหรือป่าหน้าหมู่บ้าน และตามหัวไร่ปลายนา ตามสวนหลังบ้านต่างๆ ชนิด และบางชนิดพันธุ์ก็รักษาไว้ในป่าชุมชนใกล้บ้าน และบางชนิดก็มีอยู่ในป่าธรรมชาติอยู่บ้างแล้ว การตัดมาใช้สอยก็ตัดมาครั้งละพอ

จำนวนในการทำงาน เพราะถ้าหากตัดมาเป็นจำนวนมากแล้ว จะทำให้ไม้ไผ่แห้งและแข็ง ไม่เหมาะที่จะนำมาผ่าหรือจักตอกได้อย่างสะดวก

ชุมชนชาวไทลื้อ บ้านงอบได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติจากป่าได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิต โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไผ่ที่มีอยู่ในป่าธรรมชาติ เก็บหามาได้โดยไม่ต้องเสียเงินเสียทองไปซื้อหามา ชาวไทลื้อรู้จักเลือกใช้ไม้ไผ่มาทำประโยชน์ทั้งเป็นอาหารและเครื่องใช้ไม้สอยได้ทั่วไป ลุงบุญรัตน์ ละม่อม (2545) อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 บ้านงอบกลาง กล่าวว่า ชาวไทลื้อ รู้จักไม้ไผ่กันมาเป็นอย่างดี รู้จักว่าไม้ไผ่แต่ละชนิดเหมาะสมที่จะใช้ประโยชน์อย่างไร ไม้ไผ่ชนิดไหนหน่อกินได้อร่อย รสชาติดี ชนิดไหนใช้ประโยชน์ในการทำเครื่องครัวเหมาะสมและชนิดไหนทำเครื่องมือเครื่องใช้ได้ดี และเรียกไม้ทุกชนิดว่า “ไม้” นานานี้ทั้งหมด ดังนี้

ชนิด	ประโยชน์
1. ไผ่บง (ไม้บง)	จักสาน กินหน่อ
2. ไผ่ไร่ (ไม้ไร่)	จักสาน กินหน่อ
3. ไผ่ซาง (ไม้ซาง)	จับฟาก
4. ไผ่สีสุก (ไม้สีสุก)	ใช้สอยทั่วไป
5. ไผ่ข้าวหลาม (ไม้ข้าวหลาม)	จักสาน จักตอก
6. ไผ่หก (ไม้หก)	ทำเครื่องเรือน กินหน่อ
7. ไผ่เอี้ย (ไม้เอี้ย)	จักสานฝาบ้าน เสื่อ
8. ไผ่รวก (ไม้รวก)	จักสานสุมไก่ ตัดลำขา
9. ไผ่ไร่ล่อ (ไม้ไร่ล่อ)	ใช้สอยทั่วไป ทำค้ำไม้เกลือ

(สุรินทร์ อินทะรังษี, 2545)

จากการพูดคุยกับชุมชนชาวไทลื้อในกลุ่มผู้สูงอายุของตำบลงอบ ต่างมีความเข้าใจในการใช้ไม้ไผ่เป็นอย่างดี ทั้งในส่วนของการใช้ประโยชน์จากการนำมาประกอบอาหารและทั้งในส่วนที่นำมาประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ และในพิธีทางศาสนา ไม้ไผ่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกส่วนของวิถีชีวิตชาวไทลื้อจนอาจกล่าวได้ว่า นี่คือ “วัฒนธรรมไม้” อย่างแท้จริง

สังคมไทลื้อเป็นสังคมเกษตรกรรม และปักหลักตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ในการบริโภคและใช้ในไร่ในนา การสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่นิยมสร้างเรือนไม้ยกพื้นสูงได้ดูสูง หลังคาทรงปั้นหยา ทรงหน้าจั่วและมุงหลังคาด้วยหญ้าคา แต่ปัจจุบันนี้นิยมมุงหลังคาด้วยสังกะสีและกระเบื้องเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีความคงทนกว่าวัสดุธรรมชาติ บ้านที่ทำด้วยไม้ไผ่ปัจจุบันไม่ค่อยพบเห็นแล้ว แต่ก็มีอยู่บ้างไม่มากนัก ด้วยเหตุผลทางฐานะเศรษฐกิจ

ชาวไทลื้อรู้จักไม้ไผ่ในป่าธรรมชาติมากมายหลายชนิด ที่มีอยู่ดั้งเดิมในป่าธรรมชาติและระบบนิเวศท้องถิ่น และประมาณอีก 1 - 3 ชนิด เป็นพันธุ์ไม้ไผ่ที่นำจากภายนอกชุมชนเข้าไปปลูกในสวนตามท้ายสวนไร่ปหลายนา คือ ไม้ไผ่เปาะ ไม้ไผ่ตง และไม้ไผ่บง ชาวไทลื้อเรียกไม้ไผ่ว่า “ไม้ม” นำหน้าเสมอตั้งที่กล่าวมาแล้ว และรู้จักใช้ประโยชน์ของไม้ไผ่แต่ละชนิดเป็นอย่างดี

1. เครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ชลอม ก้วย ช้ำ ตะกร้า แอบข้าว ค้ำมมิด ค้ำมแวก (ค้ำมมิดทั้งอและขาว) ดอก (เส้นดอกที่ใช้มัดของ) กระดิ่ง ไม้หีบ (คล้ายไม้ตีบถ่าน) ไม้เสียบพริก ไม้กาน (ไม้กานหอบของทั่วไป) กระบุง ฝักก้อม (ฝักสานปิดโพข้าว) ตะแกรง ไม้ส้าว (ไม้สอยผลไม้) ไม้ข้าวหลาม ตะเคียนเมลงวัน แคร่ย่างไฟ ก้องเป่าไฟ กระบอกลใส่ น้ำดื่ม

2. เครื่องมือดักจับสัตว์ ได้แก่ คันเบ็ด ไซ ดุ่ม สุ่ม ขาจ้ำ (ขาโย) ค้ำมจ้ำ (ค้ำมโย) ล้วงตุ่น (กับดักตุ่น) แฮ้ว (บ่วงดักสัตว์) ก่าง (หน้าไม้) กัง (ลูกดอกหน้าไม้) หิงตักปลา ค้ำมแหลม (ค้ำมฉมวก)

3. เครื่องมือทางการเกษตร ได้แก่ ลูกตีข้าว (ที่สำหรับนวดข้าว) วิพดข้าว (พืดสำหรับพืดข้าวเปลือกที่เมล็ดลือออก) ไม้แ่ง (ไม้ตีข้าวหรือนวดข้าว) เกิน (คล้ายบันได แต่มีเล่มเดียวใช้ปีนเก็บผลไม้สูงๆ) ชลอมปักซำกล้าไม้ ฮั่วฮี้ (ร้วสวนครัว) ไม้ค้ำยันกล้าไม้ หลักฝายน้ำล้น ไม้เสียบยา (ไม้เสียบใบยา) ค้างพีชล้มลูกต่างๆ ค้อนแปล (ค้อนพาดข้าว) ค้ำมเสียม ค้ำมขอบก (ค้ำมจอบ) ไม้สาองคา (ไม้สำหรับจัดคันคาให้เป็นเส้นๆ)

4. เครื่องประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ ได้แก่ ไม้ดี้ว (ไม้สำหรับใช้ตัดสายสะดือเด็ก ปัจจุบันไม่ค่อยเห็นแล้ว เพราะการเกิดจะไปเกิดที่โรงพยาบาลหมดแล้ว) ซึ่งไม้ไผ่ที่ใช้เป็นที่เป่าไฟ พิธีเกี่ยวกับการตาย ได้แก่ การนำไม้ไผ่มาทำก้านตุงคนตาย (ขาตุง) ทำเฮือนตาน (บ้านไม้จำลองที่ทำให้คนตายได้อาศัยในเมืองผี) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หอผ้า (สุรินทร์ อินทะรังษี, 2545)

พิธีกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ได้แก่ พิธีแหกข้าวนา พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีสู่ขวัญคน พิธีส่งเคราะห์ ส่งนาม พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีเลี้ยงปู่ย่าด่า พิธีบนบานศาลกล่าว ซึ่งพิธีทั้งหมดจะใช้ไม้ไผ่จักสานทำเป็นอาธาน (อาธาน = แคร่ = นั่งร้านเตี้ยๆ เพื่อใส่เครื่องบูชา) และอีกสิ่งหนึ่งคือ ต้าแหลว (ฉลว) สำหรับทำเครื่องหมายบ่งบอกเขตที่นา ที่บ้าน ที่ทำกิน และบอกแนวเขตต่างๆ ตามความเชื่อโดยใช้ไม้มาจักสาน ขัดตะให้ป็นรูปวงกลมนำไปติดไว้ตามที่ต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต ดังนี้

- พิธีกรรมการเกิด การเกิดแบบดั้งเดิมนั้นจะเรียกหมอตำแยมาทำคลอดที่บ้าน เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วจะตัดสายสะดือด้วย “ผิวไม้ไผ่” ที่เรียกว่า “ไม้เฮี้ยะ” (ไม้เฮี้ย) หรือกรรไกรตัดหมาก หลังกจากนั้นจะนำเด็กไปอาบน้ำแล้วใส่กระดิ่ง “ไม้ไผ่” นำไปที่หัวบันไดแล้วกระทุบเท้า

กล่าวว่า “ถ้าเป็นลูกผีก็ให้เอาไป ถ้าเป็นลูกคนก็จะเลี้ยงเอง” กระทำแบบนี้ 3 ครั้ง แล้วนำกลับเข้ามาในบ้าน ส่วนสายสะดือนั้นพ่อเด็กจะนำไปฝังที่ชายป่า หรือทางที่ไม่ค่อยมีคนเดิน บางคนนำไปลอยในแม่น้ำ

- **ประเพณีการตาย** การตายแต่เดิมนั้นจะใช้เช่นเดียวกับประเพณีการทำศพในสิบสองพันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตายในบ้าน จะทำห่อด้วยไม้ไผ่ แล้วใช้ผ้าขาวห่อทับอีกที ตั้งศพไว้ที่บ้านเพียง 1 - 2 คืนเท่านั้น แล้วนำไปฝังที่ชายป่า แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว (สมใจ แซ่โจ้ว และ วีรพงษ์ มีสถาน, 2541: 8 - 9, 20 - 21)

ชาวไทยลื้อนับถือทั้งพุทธศาสนาและผีสางเทวดาควบคู่กันไป พิธีประเพณีหลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาล้ากันกับที่คนเมือง (คนไทยวน คนพื้นราบ) รุ่นเคยไม่ว่าเทศกาลเล็กหรือใหญ่ เช่น เทศกาลสงกรานต์ (ประภาส อินทะรังษี, 2545) ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมตามวันต่างๆ ตั้งแต่ วันสังขารล่อง วันเนา วันพญาวัน เรื่อยไปจนถึงวันปากปี หรือการทำบุญทำทานในยามปกติ เช่น ทำบุญตักบาตรตอนเช้า จะเห็นว่าไม่แตกต่างไปจากคนเมืองที่เคยถือปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ตาม ในการเชื่อผีสางเทวดาของชาวไทยลื้อนั้นมีข้อปลีกย่อยที่ผิดแผกออกไปจากการถือผีทั่วๆ ไปของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรม การเลี้ยงผีเมืองประจำปี (ผีเมิง) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยลื้อ ในรอบหนึ่งปีจะมีพิธีหนึ่งครั้ง ในวันขึ้นเดือนแปดเหนือ (เดือนมิถุนายน) ใครไม่นับถือผีเมือง ในวันเลี้ยงผีเมืองจะมีอันเป็นไป หรือเกิดอาเพศต่างๆ ต่อตัวบุคคลหรือครอบครัวนั้นๆ

ความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมไทยลื้อมี “ผี” เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทยลื้ออย่างแนบแน่นตั้งแต่เกิดจนตาย ไม้ไผ่จากมิดิ ภาษา เศรษฐกิจ การเมือง สังคม หรือ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์เข้าไปจัดการหรือเข้าไปมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับด้วยเท่านั้น

5. เครื่องอุปกรณ์ที่อยู่อาศัย ได้แก่ ขอบเขวนอุ้มนอนเด็กไม้ถูกก้าน (ก้านไม้ไผ่สำหรับทำหมอนหนุนหลังคา) สาด (เสื่อ) กู๊บ (หมวก) ดอกไฟคา (ดอกไม้ไผ่สำหรับผูกคากับไม้) รั้วตาแสง (รั้วที่สร้างล้อมรอบบ้านที่ช่องตาห่างๆ) รั้วสลาบ (รั้วไม้ไผ่ที่สานถี่ๆ ซิดติดกัน) บันไดไม้ไผ่ กระจ้อบ (กระจ้อมกลางนา) ฟากปูพื้น ถิมผ้าบ้าน เล้าไก่ ไม้หน่องหนัก (ไม้ถ่วงหลังคา) เสาตั้งฮั่ว (ประตูลู่วั้วไม้ไผ่) ดอกเกี่ยวกอน (ดอกมัดคาคิดกับเครื่องมุงหลังคา)

6. เครื่องเรือนและตกแต่ง ได้แก่ โต๊ะไม้ไผ่ เก้าอี้ไม้ไผ่ จอกน้ำไม้ไผ่ ที่เขี่ยบุหรี่

7. เครื่องดนตรี ได้แก่ ขลุ่ยไม้ไผ่ ระนาดไม้ไผ่ (ปัจจุบันไม่มีทำแล้ว ส่วนใหญ่ซื้อมาจากภายนอก)

8. เครื่องมืออาวุธ ได้แก่ ก่าง (หน้าไม้ยิงสัตว์) กัง (ลูกศรหน้าไม้) หลุมดักสัตว์ ก้องถบ (ก้องประทัด)

9. เครื่องยารักษาโรค ได้แก่ ชีมอดไมไฟ ใช้สำหรับห้ามเลือด (ปัจจุบันไม่ค่อยใช้แล้ว เพราะมีอนามัยอยู่ใกล้บ้าน)

10. เครื่องปรุงและประกอบอาหาร ได้แก่ แกงหน่อไม้ ยาหน่อไม้ หน่อไม้ต้อง หน่อไม้อัดบีบ หน่อขวบ (หน่อแฉ่หมัก) หน่อจิมน้ำพริก คั่วหน่อไม้ ข้าวหลาม น้ำพริกน้ำหน่อ หน่อไม้แห้ง

11. เครื่องงานอุตสาหกรรม ได้แก่ ไม้มุก (ในงานทอผ้า) ไม้โก้งกว้าง (ที่สำหรับปั่นด้ายให้เป็นม้วน) ไม้ไผ่สำหรับงานทำถนนคอนกรีตเสริมไม้ หมวกสาน แอบข้าว หลอดด้าย เครื่องเล่น ได้แก่ ไม้โกกกา (ไม้ข่าหยังไม้ไผ่ที่ใช้เดิน) ทำเพลงน้ำ ทำดาบเด็กเล่น ทำก้องถบ (ก้องประทัด)

12. เครื่องใช้สอยทั่วไป ได้แก่ ไม้ขอแห (ตะขอ) เสาวิทยุ ทิวี ข้าวตะแอมไม้ไผ่ (สะพานไม้ไผ่)

4.5.1 การจัดการไผ่ในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ

พอกำนันบุญสวย อินทะรังษี (2545) กล่าวว่า การปลูกไผ่ในชุมชนไทลื้อส่วนใหญ่มีการนำพันธุ์ไม้ไผ่มาปลูกในสวนเป็นประจำทุกปี บางชนิดก็เอามาจากป่ามาปลูกไว้ในบ้าน ในสวน เช่น ชางหลวง ชางไฟ ชางคำ ชางเขี้ยว และไม้รวก โดยเฉพาะไม้รวกมีการปลูกกันมากขึ้น เพราะใช้สอยได้ทั่วไป และยังสามารถตัดลำขายได้ราคาดี โดยไม่ต้องดูแลมากนักและเริ่มปลูกกันหลายหมู่บ้านในตำบลบ้านงอบ ซึ่งมีวิธีการปลูกโดยนับเวลาที่ย่างเข้าฤดูฝนเป็นต้นไป ซึ่งวิธีการจัดการดังนี้

1. การปลูก จะเลือกเอาหน่อที่มีกาบติดอยู่โดยเอาหน่อเดือนห้า (เดือนเมษายน) มาเพาะชำประมาณหนึ่งเดือน และเริ่มปลูกประมาณเดือน 7 - 8 (มิถุนายน - กรกฎาคม) ซึ่งการปลูกมีอยู่สองวิธีคือ นำหน่อมาปักชำไว้ก่อน และอีกวิธีการนำหน่อไปปลูกลงในแปลงที่เดียวเลยซึ่ง สุรินทร์ อินทะรังษี (2545) กล่าวว่า ถ้าจะปลูกโดยวิธีขุดหน่อแล้วนำไปปลูกในแปลงเลยต้องอาศัยช่วงฝนตกชุก ซึ่งจะทำให้เปอร์เซ็นต์การรอดตายสูง โดยจะต้องตัดหน่อที่จะนำไปปลูกยาวประมาณสองเมตร โดยทำการปลูกลงในดินที่มีความลึกประมาณ สองหน้าจอบจับหน่อไผ่ให้เอียงประมาณ 45 องศา เพื่อให้ได้ลำใหม่ที่ตั้งตรงและจะทำให้หน่อตั้งตัวเร็วขึ้น ระยะเวลาการปลูก 4 - 5 ปี ก็สามารถตัดลำจำหน่ายได้แล้ว โดยเฉพาะไม้รวก ชุมชนไทลื้อนิยมปลูกกันมาก ข้อสำคัญพยายามอย่าให้ต้นไผ่ที่ปลูกได้รับการกระทบกระเทือนหรือโยกไปมาได้ จะทำให้ไม่แตกกอ (ต้นไผ่ไม่ตายแต่ไม่แตกกอ)

2. การรักษา การดูแลรักษา ไม่ต้องใช้ปุ๋ยพ่นยาใดๆ เพียงแต่ถางหญ้ารอบโคนต้นไม่ให้หญ้าได้ขึ้นปกคลุม การปลูกต้องเลือกพื้นที่โล่งแจ้ง

3. การจัดการสวนไผ่ เหลือม เทพจันตา (2545) กล่าวว่า ชุมชนไทลื้อได้มีการขยายพื้นที่ปลูกไม้ไผ่เพิ่มมากขึ้น แต่ก่อนปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนา เริ่มปลูกเป็นสวนไผ่ มีการจัด

การปลูกแบบจัดระยะระหว่างแถวตามหลักวิชาการมากขึ้น มีการตัดแต่งกิ่งข้างๆ ออก เพื่อการเจริญเติบโตที่ดีขึ้น ในส่วนของป่าชุมชนหรือพื้นที่ป่าหน้าหมู่บ้าน มีการระดมปลูกกันทุกหลังคาเรือน โดยนำพันธุ์ไม้หน่อ ไม้ของแต่ละครัวเรือน ไปรวมกันและนำไปปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนป่าหน้าหมู่บ้าน โดยหมู่ 8 เริ่มปลูกก่อน ต่อมาหมู่ 9 และหมู่ 1 ต่อไปก็จะเป็นหมู่ 5 บ้านงอบเหนือ ก็จะดำเนินการปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนหรือป่าหน้าหมู่บ้านของตนเองต่อไป

4.5.2 สวนไม้กับการจัดการในระบบนิเวศท้องถิ่น

สุรินทร์ อินทะรังษี (2545) กล่าวว่า ตลอดเวลาที่เกิดและอยู่ที่นี่ จากการสังเกตดูไม้ ไม้ว่าไม้ไผ่ในระบบนิเวศท้องถิ่นนี้ ไม่มีจิบ (จิบเท่ากับไม้สนูปันธ์) เพราะว่ามีไม้หลายชนิดมีขี้ และไม่มีขี้ (ขี้แปลว่า ขุย) ไม้ไผ่ที่มีขี้ (ขุย) ได้แก่ ไม้บง ไม้ไร่ ไม้ซาง ไม้ที่ไม่มีขี้ (ขุย) ได้แก่ ไม้สีสุก ไม้ข้าวหลาม ไม้หก ไม้เฮี้ย ไม้รวก ไม้ไร่ล่อ และเมื่อไม้ไผ่หลายชนิดที่มีขี้หรือขุยแล้ว เท่ากับว่าไม้ไผ่นั้นมีการออกดอกเต็มสระพรั่งทั้งต้น จะพากันเฉาตายทั้งกอ ขี้หรือขุย หรือดอกและเมล็ดนั้นจะมีลักษณะเหมือนกับเมล็ดข้าวแต่เมล็ดเล็กกว่า จะปลิวกระจายไปเต็มพื้นที่เมื่อได้เวลา ความชื้นที่เหมาะสม ไม้ไผ่เหล่านั้นจะขึ้นมาเต็มพื้นที่และมีมากกว่าเดิมอีกจึงเชื่อว่า ไม้ไผ่ที่มีขี้หรือขุยพันธุ์ต่างๆ ดังกล่าว ไม่มีวันจะสูญพันธุ์ไปจากพื้นที่นี้ และโดยเฉพาะไม้ไผ่รวก เท่าที่สังเกตมาอย่างยาวนาน จนปัจจุบันอายุ 60 ปี ยังไม่เคยเห็นขุยไม้ไผ่รวกเลย ไม้ไผ่รวกจึงเป็นไม้ไผ่ที่น่าสนใจ พ่อค้ามารับซื้อ และได้ราคาดีปลูกเพียงไม่กี่ปีก็สามารถตัดลำขายได้ และต่อไปพื้นที่ป่าชุมชนหน้าหมู่บ้านของหมู่ 5 ก็จะดำเนินการปลูกในปี 2546 นี้ด้วยเช่นกัน

4.5.3 ไม้ไผ่กับงานจักสานในชุมชนไทลื้อ

พ่อศรีวัย เทพจันดา อายุ 86 ปี (2545) กล่าวว่า ไม้ไผ่สำหรับจักสานที่ใช้ได้ดีมีอยู่ 3 ชนิด ได้แก่ ไม้บง ไม้ข้าวหลาม และไม้ไร่ เรียนรู้งานจักสานด้วยตนเองมาโดยตลอด ทำงานจักสานมานานกว่า 30 ปีแล้ว และให้เหตุผลว่า ไม้ไผ่อย่างอื่น มันผ้อย (เปราะ) ไม่เหนียว ไม้ทั้งสามอย่างมีอยู่ในป่า ไม่ได้ปลูกไว้ส่งซื้อเอาจากเพื่อนบ้านใกล้เคียงไปตัดมาขายให้ปัจจุบันใช้เวลานั่งจักสานอยู่ที่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือตัดจับสัตว์น้ำ เช่น ไช ตุ่ม ตุ่ม ช้างและอื่นๆ แล้วแต่จะสั่งทำ งานที่จักสานแล้ว ถูกหลานนำเอาไปขาย บ้างก็มีคนมาซื้อที่บ้านบ้าง

นางจันทร์ เทพจันดา (2545) อาชีพจักสาน สานแอบข้าว (กระดืบข้าว) โดยใช้เวลารว่างหลังจากทำมาจักสานเพื่อจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียงและในชุมชน ไม้ไผ่ที่ใช้สานแอบข้าว ใช้ไม้ไผ่อยู่สองชนิด คือ ไม้ไผ่บงและไม้ไผ่ไร่ ให้เหตุผลว่า มันเหนียวและแข็งแรงดี การขึ้นทรงงานหรือการหักมุมทำให้อยู่ตัวง่ายกว่าไม้ไผ่ชนิดอื่นๆ

นายชิต อินทะรังษี (2545) อาชีพจักสาน สุ่มไก่ จำหน่ายในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง โดยใช้ไม้ไผ่รวกอย่างเดียว เพราะเหตุที่ว่ามันแข็งแรงดี

ลุงกล้า เทพจินดา (2545) อาชีพจักสานข้าวสวด ใช้เวลาว่างจากการทำนามานั่งจักสาน ไม้ไผ่ที่ใช้ไปตัดมาจากป่า มานั่งจักสานที่บ้าน ไม้ที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ไร่ดีที่สุด การเลือกตัดไม้ไผ่ไร่ จะต้องรู้จักเลือกตัดมา โดยใช้มีดไปถากดูที่ข้อหรือตา ไม้ไผ่ไร่ที่ข้อ ไม้ไผ่ไร่จะต้องออกสีขาวยิ่งจะดีและเหนียวทน ถ้าข้อหรือตาไม้ไผ่ไร่ออกสีคล้ำๆ หรือดำใช้ไม่ได้เพราะแก่เกินไปเพราะไม่เหนียว

นางศรีฝ้าย ทับเกษม (2545) อาชีพจักสานแอบข้าว (กระต๊อบข้าว) จำหน่าย ใช้เวลาว่างในการจักสาน ไม้ไผ่ที่นิยมใช้ไม้ไผ่ไร่ดีที่สุด ไม้ไผ่ข้าวหลามพอใช้ได้แต่ไม่ค่อยแข็ง ใช้พลาสติกสานแทนก็ได้ แอบข้าว ที่สานด้วยพลาสติกจะทำให้ข้าวและ (ข้าวเมื่อย) ไม่เกาะตัว ไม่เหนียว

ลุงแสวง วงศ์ปัญญา (2545) อาชีพทำนา ทำจักสานบ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการจักตอกมัดข้าว ไม้ไผ่ที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่บง ในการจักตอก ดีที่สุดมันเหนียวดี

จากการสัมภาษณ์ช่างจักสานส่วนหนึ่งในชุมชนไทลื้อ บ้านงอบ ช่างจักสานแต่ละคนรู้จักใช้ไม้ไผ่ให้เหมาะสมกับงานแล้วแต่ชนิดงานที่ใช้เพื่อความคงทนแข็งแรงและง่ายต่อการจักสาน รวมทั้งวัสดุที่ยังสามารถหาได้ในท้องถิ่นของตนเอง กรณีของช่างจักสานแอบข้าว นางฝ้าย ทับเกษม ราษฎรหมู่ 5 บ้านงอบเหนือ สามารถนำเอาพลาสติกมาสานแทนไม้ไผ่ได้แต่ให้เหตุผลในเรื่องของการเก็บความชื้นและระบบความชื้นได้ไม่ดีเท่ากับไม้ไผ่ที่เป็นวัสดุจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นการใช้ภูมิปัญญาผสมผสานกับวัสดุธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม

4.5.4 สุภาษิต/เรื่องเล่าเกี่ยวกับไม้ไผ่

จากการสัมภาษณ์ สุรินทร์ อินทะรังษี มัคทายก (อาจารย์วัด) บ้านงอบเหนือ หมู่ 5 (2545) กล่าวว่า สุภาษิตเรื่องเล่าเกี่ยวกับไม้ไผ่ ไม่มี จะมีก็แต่ประเภทคำสุภาษิตทั่วไป อย่างเช่น เด็กเกิดใหม่ จะเอาใส่กระดิ่งไม้ไผ่แล้วกล่าวว่า “พ่อแม่พี่น้อง เอาดั่งไปคานจาดเก่าของเก่ามาใส่แล้วเล่ามาสู่หัวคันไค ผีเหยผีจัญไร อันเป็นพ่อเกิด แม่เกิด มาเอาเข้าไปเสียวันนี้”

4.5.5 ระบบการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทลื้อ

พ่อบุญสวย อินทะรังษี อดีตกำนันตำบลบ้านงอบ บ้านงอบศาลาหมู่ 1 ปัจจุบันเป็นหมอเมืองตำรายาเก่าแก่ของบ้านงอบ (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้ระบบวัฒนธรรม การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ จากตัวหนังสือตัวพื้นเมือง และเรื่องเล่าอาศัยการเล่าต่อกันฟัง เป็นส่วนใหญ่ บางส่วนอาศัยจากการแปลหนังสือตัวบาลี สันสกฤต ตัวเมืองมาเป็นภาษาไทยอีกทีหนึ่ง เพราะปัจจุบันการเรียนรู้ตัวเมืองหรือตัวสันสกฤต มีเรียนเฉพาะในวัด หรือเฉพาะคนที่บวชเรียนเท่านั้น ภายนอกวัดไม่มีการเรียนรู้ ตัวหนังสือเมืองเลย เพราะคนสมัยใหม่ไม่สนใจเลย

4.6 สรุป

“ไม้ไผ่” มีคุณค่าอนกประสงค์ทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นคุณประการอนกอนันต์ต่อมวลมนุษยชาติอย่างล้นเหลือ โดยมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตมนุษย์มาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกในหลายๆ ประเทศมองว่าไผ่เป็นพืชมหัศจรรย์ เนื่องจากมนุษย์ได้สรรค์สร้างวัฒนธรรมจากไม้ไผ่จนกลายเป็นแบบแผนของวิถีชีวิต เกิดเป็นองค์ความรู้ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นแล้ว รุ่นเล่า นานหลายศตวรรษ จนกลายเป็นประวัติศาสตร์ ความเชื่อฝังอยู่ในระบบคิดมาอย่างยาวนาน และผูกพันกับมนุษย์มาจวบจนปัจจุบันจนเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินเลยไปว่านี่คือ “วัฒนธรรมไม้ไผ่” ของมนุษยชาติในหลายๆ ชาติพันธุ์ของโลก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved